

UDK 070.11(497.5-3Dalmacija)“18”(046)
929Starčević, Š.
Pregledni članak
Primljeno: 1. ožujka 2012.
Prihvaćeno za objavljivanje: 14. rujna 2012.

ŠIME STARČEVIĆ I GLASNIK DALMATINSKI

Robert BACALJA, Zadar – Katarina IVON, Zadar – Slavica VRSALJKO, Zadar

U radu se analiziraju članci Šime Starčevića objavljeni u Glasniku dalmatinskom, zadarskom časopisu koji je izlazio polovinom 19. stoljeća. Članci su podijeljeni na tri tematske cjeline: jezični, društveno-politički i religiozno-prosvjetiteljski. Daje se pregled društveno-političke situacije u Dalmaciji te se ocjenjuje uloga Glasnika i Šime Starčevića u navedenom razdoblju. Analiziraju se njegova grafijska rješenja i jezični savjeti te njegovo inzistiranje na dalmatinskoj ikavici. Starčević se u prilogama oštro obračunava s grafijskim rješenjima koja su dolazila iz sjeverne Hrvatske, inzistirajući na ikavici čak i kada samo uredništvo pristaje na kompromis. S obzirom na činjenicu kako je on prije svega svećenik, velik broj članaka objavljenih u Glasniku je religiozno-didaktičke naravi, u kojima Starčević želi na suptilan način podučiti i moralno prosvjeteliti puk.

KLJUČNE RIJEČI: Šime Starčević, Glasnik dalmatinski, dalmatinski identitet, religiozno-prosvjetiteljski članci, jezični savjeti.

Uvodna razmatranja – gramatičar pop Šime Starčević

Neosporna je činjenica da je Šime Starčević bio svestrana ličnost.¹ Teško je ocijeniti u kojem je segmentu svoga djelovanja imao veći ili važniji udio. Ako se uzme kao mjerilo broj objavljenih djela, o Starčeviću možemo prije svega govoriti kao o jezikoslovcu. Napisao je *Nova ricsoslovica iliricska: vojnicskoj mladosti krajicskoj poklonjena/trudom i nastojanjem Shime Starcsevicha xupnika od Novoga u Lici*, Trst, 1812. (pretisak, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2002.), *Nova ricsoslovica iliricsko-francezka:*

¹ Šime Starčević, po zanimanju katolički svećenik, a po kulturnom stvaralaštvu jezikoslovc i borac za standardizaciju hrvatskoga jezika u skladu s nacionalnim interesima, rođio se u Klancu pokraj Gospića 18. travnja 1784. Osnovnu školu i gimnaziju polazio je u Varaždinu, filozofiju studirao u Grazu i Zagrebu, a bogosloviju u Senju, gdje je zaređen za svećenika 1808. Iz njegove autobiografije saznajemo kako »je bio vješt ilirskom i latinskom jeziku, dijelom i njemačkom, a malko i talijanskom i franceskome, može čitati sve slavenske osim serapskoga«. Usp. Fran BINIČKI, »Autobiografija popa Šime Starčevića«, *Hrvatska prosvjeta*, god. 5, 1918., str. 95. Dobro je poznao hrvatsku književnost, a osobito jezikoslovna djela. Bio je stric i prvi učitelj Ante Starčevića, poslije znanog Oca Domovine.

na potribovanje vojničke mladosti ilirskih darxavah / Mozin, Trst, 1812.; *Homelie ili-ti Tumačenje svetog evengjelja za sve nedilje: od Došastja Gospodinova do posljednje nedilje po Duhovih*, Zadar, 1850., među kojima i *Ričoslovnicu* – gramatiku hrvatskoga jezika. Nerado je izdavao zato što nije prihvaćao tiskanje prema tada predloženom pravopisu Ljudevita Gaja, kojemu se oštro suprotstavljao. Godine 1812. »trudom i nastojanjem Šime Starčevića, župnika od Novoga«, svjetlo dana ugledala je *Nova ričoslovica ilirička*.² Gramatika je napisana morfonološkim pravopisom. O Starčevićевой gramatici pisali su mnogi. Uz pregled gramatike ona se opisuje i kao: »borben kulturno-politički spis, jakim dijelom polemičan, kojemu je cilj stvoriti jedinstven hrvatski književni jezik kao temelj zajedničkog duhovnog stvaranja, ali upirući se na čist narodni govor hrvatske Like, govor živ, blizak, izgrađen vijekovima, govor koji se već okušao u predtursko vrijeme u umjetnosti i znanstvenoj knjizi. Moderna ideja narodnosti, probudjena francuskom revolucijom, daje tu Hrvatima prvi stvaralački impuls.«³ Vladimir Anić, ocjenjujući jezikoslovni rad Šime Starčevića, ističe kako je njegova gramatika, gramatika književnoga jezika, a ne gramatika ličkoga govora ili linearan opis dijalekatske građe. Za Starčevića su govori običnih Primoraca, Kotarana, Bošnjaka i Slavonaca pravi temelj za opći hrvatski književni jezik. Osim toga zalaže se i za ikavštinu, a protiv je dubrovačke ijekavštine. Jasno ističe kako želi sačuvati kontinuitet jezika hrvatske štokavske ikavske književnosti.

O tome kako je Starčević imao osjećaj za sve što je »čisto hrvatsko« svjedoči i njegova težnja za jezičnom čistoćom. »Naime, njegova *Riscoslovica* pokazuje da je hrvatski jezik na početku 19. stoljeća potpuno izgrađen jer se njime može napisati stručni tekst bez posuđenica. Nije dovoljno reći da je ona pisana hrvatskim jezikom, treba naglasiti i kakav je to hrvatski. To je hrvatski bez posuđenica.«⁴ Osim toga sve su dotadašnje gramatike bile pisane ili drugim jezikom (latinskim, talijanskim, njemačkim) ili su bile dvojezične. Branka Tafra (2002., str. 143–145), koja uspoređuje Starčevićevu gramatiku s ostalim hrvatskim gramatikama, uočava da 1854. Alojzije Torkvat Brlić i 1859. Antun Mažuranić opisuju novoštokavski četveronaglasni sustav te da je Starčević i tu bio prvi. Iz njegova jezikoslovnog djelovanja iznimno je važna faza objavljivanja u *Glasniku dalmatinskom*, zadarskom časopisu 19. stoljeća, u kojem je od br. 34 (1849.) do br. 57 (1850.) objavljivao *Ričoslovje*. Obradujući gramatička pitanja u *Ričoslovju*, poziva se na svoju *Ričoslovnicu* iz 1812. godine. U *Glasniku* će, uz *Ričoslovje*, objavljivati i niz jezičnih članaka u kojima će se također pozivati na spomenutu *Ricoslovnicu*, o čemu ćemo govoriti u poglavlju koja slijede. Treba istaknuti da je 190 godina nakon izlaska objavljen pretpisak Starčevićeve *Ricoslovice* u nakladi Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje 2002. godine. U svom pogovoru gramatici, Branka Tafra ističe višestruko

² *Nova ricsoslovica ilirieska*, tiskana u Trstu, 1812., povijesno je iznimno važna po tome što je to prva gramatika hrvatskoga jezika pisana hrvatskim jezikom (prethodne su pisane latinskim, talijanskim i njemačkim). Za povijest hrvatskoga jezika osobito je važna i po tome što je pisana ikavicom, što je u njoj predložen hrvatski slovo-pis kao u zapadnim jezicima, različit od poslije usvojenoga Gajeva slovo-pisa sa znakovima iz češkog jezika (č, ć, š, ž), što se dalekovidnim pokazuje baš u naše vrijeme. Iste te godine objavljuje i Mozin *Nova ricsoslovica iliriesko-francézka*.

³ Usp. Julije DEROSI, »Hrvatski jezikoslovac pop Šime Starčević«, *Senjski zbornik*, vol. 24, br. 1, 1997., str. 143.

⁴ Usp. Branka TAFRA, »Starčevićeva ričoslovica – 150 godina poslije«, *Jezik*, vol. 49, br. 5, 2002., str. 165–175.

značenje pretiska, da će on olakšati rad budućim istraživačima *Ričoslovnice* te da je ona »pokazatelj da sadašnje generacije cijene svoju baštinu i da u njoj pronalaze istinske vrijednosti. Znatiželjnik će moći vidjeti da je hrvatski književni jezik davno, davno bio izgrađen, opisan i normiran.«⁵

Povijesni i politički kontekst *Glasnika dalmatinskog*

Izlaženje *Glasnika dalmatinskog*, većim svojim dijelom, poklapa se s razdobljem Bachova apsolutizma. Osnovna je karakteristika navedenog razdoblja književna stagnacija, koja je zahvatila cijelu Hrvatsku, a osobito snažno odrazila se u Dalmaciji. Razdoblje Bachova apsolutizma lijepo metaforički opisuje Vinko Kisić u svojoj knjizi *Osvit u Dalmaciji*: »Godine 1851. – zaslugom ministra Bacha – proglašen je absolutizam i time je pao debeli snieg na narodni pokret u Dalmaciji. Ali sjeme je bilo duboko u zemlju usadjeno i klijalo je pod mrazom crnih Bachovih vremena. Godina 1848. posijala je dobro sjeme, ona je bila prvo praskozorje, osvit narodnog preporoda Dalmacije.«⁶

Upravo pedesete godine označavaju vrlo važno razdoblje (doduše, onaj optimizam i polet u politici i književnosti tridesetih i četrdesetih se ugasio, mnogi hrvatski javni i kulturni djelatnici povlače se iz javnosti), jer se formiraju jezikoslovne škole koje donose i otvorenost prema novim mogućnostima razvoja jezičnih koncepcija. Sagleda li se razdoblje koje je prethodilo, ali i slijedilo izlaženju *Glasnika dalmatinskog*, bit će jasnije zašto su upravo jezične rasprave jedan od najzanimljivijih dijelova *Glasnika dalmatinskog* u cjelini, a u kojima je vrlo srčano sudjelovao i Šime Starčević. Cijelo 19. stoljeće u Dalmaciji je obilježeno htijenjem za političkim ujedinjenjem s Bansom Hrvatskom. Ante Kuzmanić sa svojom *Zorom dalmatinskom* 40-ih godina 19. stoljeća zalagao se prije svega za hrvatsko nacionalno jedinstvo i potom za političko i teritorijalno ujedinjenje svih hrvatskih zemalja.⁷ S druge strane generacija narodnjaka šezdesetih godina želi sačuvati dalmatinsku posebnost, kulturnu i gospodarsku autonomnost Dalmacije unutar većega nacionalnog udruživanja, dok osamdesete godine obilježavaju pravaši s vrlo jasnim i odlučnim stavom o priključenju Dalmacije sjevernoj Hrvatskoj.

Pripadnici zadarskoga kulturnog kruga pozdravili su preporodna gibanja tridesetih godina u sjevernoj Hrvatskoj, premda je među dalmatinskim intelektualcima postojala i misao da je pretenciozno Dalmaciju pretvoriti u Hrvatsku, ističući kako Dalmacija ima svoju bogatu kulturu i književnost. U kasnijim desetljećima, tj. četrdesetih i pedesetih godina, ta ista misao u pojedinih pripadnika intelektualnih elita u Dalmaciji još uvijek jasno živi,⁸ a time su zaokupljeni i Šime Starčević i pripadnici zadarskoga jezično-kulturnog kruga. Tek nakon Bachova apsolutizma sazrijeva vrijeme za odustajanje od takvih mogućnosti. Isto

⁵ Usp. Branka TAFRA, »Jezikoslovac Šime Starčević«, u: Šime STARČEVIĆ, *Nova ricsoslovnica iliricska* (pretisak), Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2002., str. 127.

⁶ Usp. Vinko KISIĆ, *Osvit u Dalmaciji*, Brzotisak »Narodnog lista«, Zadar, 1909., str. 47.

⁷ Usp. Tihomil MAŠTROVIĆ, »Kroatizam Ante Kuzmanića i Zore dalmatinske«, u: *Zora dalmatinska (1844–1849)*, (ur. Šime BATOVIĆ), Matica hrvatska – Ogranak Zadar, Zadar, 1995., str. 62–63.

⁸ Moderna je nacija više ili manje centralistički formirana državna organizacija na pretežno jednojezičnom teritoriju s tradicijom o teritorijalno-političkom povijesnom zajedništvu. Usp. Tereza GANZA ARAS, »Zašto Matica dalmatinska a ne Matica hrvatska u Dalmaciji«, *Zadarska smotra*, vol. 43, br. 5-6, Zadar, 1994., str. 13.

tako pedesetih godina postoji u hrvatskoj javnosti više nedoumica: »Trebali li i dalje stvarati zajednički književni ilirski jezik za sve južne Slavene; treba li se ograničiti na jedan književni jezik za Srbe i Hrvate ili se možda treba obazirati tek na oblikovanje hrvatskog književnog jezika, bez obzira na srpski?«⁹ Sve su dvojbe svoje mjesto našle na stranicama *Glasnika dalmatinskog*. Na njegovim stranicama vodile su se žučne rasprave sa zagrebačkim *Narodnim novinama*, sukobljavala su se dva stajališta o književnom jeziku. Ono koje su zastupali ilirci, a reflektiralo se u *Narodnim novinama* o jedinstvenome južnoslavenskom jeziku, i ono koje su zastupali Ante Kuzmanić, Šime Starčević i pripadnici zadarskoga jezičnog kruga, a temeljilo se na potrebi oblikovanja hrvatskoga književnog jezika na osnovi štokavske ikavice, obazirući se na stare hrvatske pisce štokavske ikavice u Dalmaciji, Lici, Bosni i Hercegovini i Slavoniji.

Starčevićevi prilozi u *Glasniku dalmatinskom*

Zlatko Vince u knjizi *Putovima hrvatskoga književnog jezika* određuje dva temeljna razdoblja jezičnog djelovanja Šime Starčevića: »doba Napoleonove Ilirije i doba četrdesetih i pedesetih godina, kada sudjeluje u *Zori dalmatinskoj* i u *Glasniku dalmatinskom*«. ¹⁰

U doba Napoleonove Ilirije Starčević objavljuje u Trstu 1812. svoju gramatiku *Novu ričoslovcu iliričku*. Njezina je iznimna važnost u tome što je u njoj prvi put uspješno opisan novoštokavski četveronaglasni sustav. Drugo razdoblje njegova djelovanja obilježeno je brojnim polemikama, jezičnim raspravama, ali i tvrdoglavom dosljednošću njegovih jezičnih opredjeljenja. U razdoblju njegove suradnje u *Zori* i *Glasniku* Starčević je dosljedno branio i promicao svoje jezične poglede, zajedno s Antom Kuzmanićem, sukobljavajući se s Gajevim ilircima i oko jezika i oko grafije. Čak i kada ilirska grafija biva općenito prihvaćena 1849., kada je i zapisnik Hrvatskog sabora prvi put pisan prema normama Zagrebačke filološke škole, te *Zora dalmatinska* s Kuzmanićem kao urednikom prihvaća gajicu, Starčević i dalje ne popušta – ne odriče se ikavice. U *Glasniku*, koji samo nastavlja jezičnu politiku *Zore dalmatinske*, oštro se obara na »pet slova rogatih«. Zadnji broj *Zore dalmatinske* izlazi 25. lipnja 1849., a te iste godine Kuzmanić pokreće *Glasnik dalmatinski*, upravno-političke novine s književnim prilogom. *Glasnik dalmatinski* izlazio je punih osamnaest godina, od 1849. do 1866. U tome su razdoblju *Glasnik* uređivala četiri urednika. Od njegova pokretanja do 1855. uređivao ga je Ante Kuzmanić, od 1855. do 1859. uređivao ga je Antun Kazali, godišta 1860. i 1861. uređuje Jovan Sundečić, a od 1861. do 1864. Stipan Ivičević. Zadnje dvije godine izlaženja *Glasnika* uređivačku palicu ponovno preuzima Ante Kuzmanić. Jezična i uređivačka politika *Glasnika dalmatinskog* s vremenom će se mijenjati tako da će on izlaziti i jekavski, međutim za vrijeme ponovnog uređivanja Ante Kuzmanića od 1864. do 1866. opet postaje ikavski. ¹¹ U prvom broju Ante Kuzmanić u članku *Opomena* piše: »Evo nam novog Lista za nauk i napridak naše hrvatske ruke u Dalmaciji. U njemu bit će objavljeni i opisani nesamo najglavniji događaji, koji se za ovoga našega vrmena po

⁹ Usp. Zlatko VINCE, *Putovima hrvatskoga književnog jezika*, Matica hrvatska, Zagreb, 2002., str. 394.

¹⁰ *Isto*, str. 418.

¹¹ Usp. Vjekoslav MAŠTROVIĆ, *Jadertina Croatica*, JAZU, Zagreb, 1954., str. 12–14.

svitu događaju, nego će kad više kad manje zauzeti članakah o različitim strukama nauka ljudskoga, da iz njih mogu cerpati korist na nasladu književnik, župnik, zanatlia i te-žak...¹² Kao što se vidi, Kuzmanić se ni u *Glasniku* ne odriče ikavice. *Glasnik* je imao tri rubrike: službeni dio lista, zatim neslužbeni dio u kojem su se objavljivale vijesti iz različitih zemalja i na kraju književna strana u kojoj su se objavljivali članci iz različitih društvenih djelatnosti te kratke priče, pjesme, poslovice itd.¹³ Izlazio je dva puta tjedno. Šime Starčević je u *Glasniku dalmatinskom* surađivao između 1849. i 1850. godine. U tom se razdoblju javlja nizom priloga različite tematike. I u toj njegovoj stvaralačkoj fazi jasno se može postaviti dvojba: svećenik ili jezikoslovac?

Starčevićevi prilozi u radu podijeljeni su u tri tematske cjeline: jezični, društveno-politički i religiozno-prosvjetiteljski. No treba istaknuti da se one međusobno ne isključuju, već prožimaju i nadopunjuju, jer Starčević, spominjući svoja jezična rješenja, nikako ne zaobilazi jasnu kritiku onodobne društveno-političke situacije. Očita je i činjenica kako jezični otpor koji je pružala Dalmacija tog razdoblja ima snažan politički kontekst. S druge strane, pišući o jezičnim problemima, Starčević vješto provlači svoju religiozno-prosvjetiteljsku nit vodilju. Zanimljivo je spomenuti kako je njegova polemička oštrica okrenuta i samom *Glasniku dalmatinskom* i Anti Kuzmaniću.

Tako u 22. broju 1850. godine u članku »Što je novoga?« oštro napada *Glasnik dalmatinski*, koji, po njegovu mišljenju, nije opravdao svoj prvotni cilj: »Da se narod naš sa znamenitim po svietu, i u Carevini našoj događajima upozna, da se u dobrim, i koristnim stvarima podučí, i uputi na svaki zakoniti red i međusobnu ljubav; a otrese sa sebe herdju praznoviernih mislih, i osjećajah, koje tek od neznanja, i gluposti proizlaze.«¹⁴

Zamjera *Glasniku* što nikad ne piše o narodnim školama, o prosvjeti narodnoj, nego se objavljuju tekstovi o »religioznoj mržnji« i napada se važne ličnosti zaslužne za narod i književnost. Izražava bojazan kako takvu uređivačku politiku Vlada neće trpjeti, nego će uredničku ulogu prepustiti nekom drugom, koji će znati i htjeti. Na kraju ističe: »Čuje se iz Zadra, da se skuplja jedno društvo, koje na to ide da se zabaci pravopis Zagrebački u knjigama našim, koje u Dalmaciji izlaze, i da se zavede opet stari Dalmatinski! Kažu da je u tom kolu razdora i urednik Glasnika.«¹⁵

Grafijska rješenja i jezični savjeti

Iznimno je važno Starčevićovo zalaganje za rješavanje tada aktualnih jezičnih pitanja o čemu svjedoče i objavljena gramatička i jezikoslovna djela. U *Glasniku dalmatinskom* oštro se protivio zagrebačkim pravopisnim rješenjima, što posebno dolazi do izražaja u opsežnom članku »Pet slovah rogatih ć, č, ě, š, ž« u kojem, između ostalog, ukazuje na izjavu nekog novog ilirca učenika »Zagrebačkih Novarah«, koji kaže: »Što je stalo Dalmaciji za pet slovah, bila ona šušasta, ali rogata? Jesu li pismena zlamenja, mogu li se s'

¹² Usp. *Glasnik dalmatinski*, br. 1, 1849., str. 2.

¹³ Usp. Vjekoslav MAŠTROVIĆ, *Jadertina Croatica, II. dio*, JAZU, Zagreb, 1954.

¹⁴ Usp. *Glasnik dalmatinski*, br. 21, 1850., str. 44.

¹⁵ *Isto*.

njima riči biliti?«¹⁶ Njegov je argument da su slova, kao i sve drugo, od Boga dana i ne može se tom problemu besmisleno pristupati.¹⁷

Neslaganje s uvođenjem tih pet grafema Starčević izriče već u samom naslovu jer ih podrugljivo naziva rogatim.¹⁸ Zalaže se za ugledanje na francuske i talijanske grafeme, a ne na pemski,¹⁹ ruski, poljski i staroslavjanski. Kada je riječ o jezičnim savjetima, osjeća se težnja za jezičnom čistoćom. Starčević i u svojoj *Riscoslovici* pokazuje da je hrvatski jezik na početku 19. stoljeća potpuno izgrađen jer se njime može napisati stručni tekst bez posuđenica. U već spomenutom članku »Pet slova rogatih č, ć, š, ž« svjestan je činjenice da ruski, češki i poljski imaju mnoštvo sličnosti s našim jezikom, ali značenja pojedinih riječi nisu usklađena s našim jezikom jer znače nešto posve različito u odnosu na naš jezik ili njihov, navodi nekoliko primjera kojima potkrepljuje navedenu tvrdnju »n.p strast jest potpuno rič Ruska, ona zlamenuje u našem jeziku stradanje to jest terpljenje i podnošenje muke, i nevolje 2. zlamenuje smert«.²⁰ U daljnjem objašnjenju ističe kako naši novinari tu riječ uzimaju sa sebi svojstvenim značenjima koja oni, kako kaže Starčević, koriste i sami sebe razumiju. Isto tako ne prihvaća riječi koje su od »drobnih kovačah sačinjene«. Tako mu smeta tvorenica »strahopočitanie«, jer drži da su te dvije riječi sastavljene od riječi »bogoštovje i mudroznanstvo; ove dvije riči posljednje riči razumi svaki gradjanin, selajnin, orač«.²¹ Značenje tih dviju riječi lakše je otkriti negoli značenje navedene tvorenice koja je »zbiena«.

Posljednji dio članka o »rogatim« slovima naslovljen je »Jedna naprošnji s Pemskim, Ruskim, Poljskim, i Staroslavjanskim ričima napunjena torbica« u kojem također govori o tome da bi svima trebalo biti znano kako se hrvatski govori: »s desne strane Kupe, i Save po svoj Hervatskoj, po Slavoniji, po Bosni, po Hercegovini po Albanii, po ciloj Dalmaciji govore«, o čemu svjedoče knjige kojima se »dičimo«, stoga je sasvim nepotrebno rabiti »inostrane riči« jer u područjima u kojima imamo »znanje riči vlastite nemanjkaju«.

Ukazuje na značenje »vlastite riči Hervatske voditi, izvoditi, navoditi, provoditi« itd. ili dalje »izvoditi – zlamenuje iznutra van voditi« i dalje navodi cijeli niz izvedenica od korijena riječi zavod u članku naslovljenu »Što je zavod?«. Ali ukazuje kako »naši Rovari i

¹⁶ *Isto*, br. 25, 1850., str. 51.

¹⁷ Ljudevit Gaj je sastavio grafiju po uzoru na češku. Svoje je ideje iznio u knjižici *Kratka osnova horvatsko-slavenskoga pravopisaña, poleg mudrolubneh narodneh i prigospodarneh temel'ov i zrokov od L.o.G. – Kurzer Entwurf einer kroatischen Orthographie nach philosophischen, nazonälen und ökonischen Grundsätzen*, u kojoj predlaže znakove č, đ, ģ, ñ, š, ž umjesto digrama. Razloge za takva jezična rješenja pronalazi u činjenici da bi na taj način hrvatske knjige čitali Česi i Poljaci. U kasnijim člancima odstupa od takvih rješenja s prevelikim brojem »kvačica« pa ostavlja samo znakove č, ž, š s dijakritičkim znakom. Pišući o Šimi Starčeviću, njegov rođak dr. Mile Starčević jasno kaže kako je: »Starčevićev verstopis (ortografija) hrvačenje latinskog pisma bilo nešto drugačije od onog Gajeva, zapravo češkog, koje smo mi nasliedili i naučili. Polazeći sa stajališta, da latinsko slovo ne smije promijeniti i svoju narav, on je č pisao cs, ž sa x, š sa sh, ć sa ch.« Usp. Mile STARČEVIĆ, »Tragom popa Šime. Pop Šime Starčević i zagrebački knjižar Župan«, *Hrvatska revija*, god. 15, 1942., str. 20–26. O svojim neprihvaćanjima Gajeva grafijskog rješenja svjedoči i opsežan polemički članak »Pet slova rogatih«.

¹⁸ U pismu koje je pop Šime Starčević pisao zagrebačkom knjižaru Franji Županu, osim rogata, slova s dijakritičkim znakovima naziva i *csepurasta*.

¹⁹ Misli se na češki jezik.

²⁰ Usp. *Glasnik dalmatinski*, br. 29, 1849., str. 60.

²¹ *Isto*.

Novari najviše narod s puta zavode²² jer je njima zavod »rič« koja na lat. znači »Institutum orpfinarum« ili na hrvatskom »sirotište«.²³

I u članku »Kako stoje novice iz Bukovice? u člankah 8« prigovara Gospodinu -a-, pa mu, između ostaloga, prigovara zbog neodgovarajuće uporabe glagola »sumnjiti i dvojiti«. Starčević tumači: »Sumnjimo kada se bojimo, da se čini ono, što mi nebi rada, da se čini, ali pravoga razloga neimamo za moći tako misliti, a dvojimo kada imamo jake razloge za, i suprot.« Zapravo je samo obrazložio kako Gospodin -a- nije pravilno napisao »Ne ima sumnje«, nego »Neima dvojnosti«.²⁴

Starčevićovo viđenje tzv. Bečkog dogovora²⁵

Premda već mnogi pregledi povijesti hrvatskog jezika upućuju na Starčevićev članak objavljen u *Glasniku dalmatinskom*, u kojem se on kritički osvrće na sadržaj tzv. Bečkog dogovora, treba još jednom istaknuti kako taj članak donosi temeljne polazišne strategije moguće standardizacije hrvatskoga književnog jezika, no povijest hrvatskog standarda pokazuje da se išlo drugim smjerom.

Starčević se u *Glasniku* u godini 1850. kroz nekoliko brojeva osvrće na odredbe tzv. Književnog dogovora i priznaje tek odluku kako se miješanjem narječja ne može graditi novi jezik: » (...) da nevalja mišajući naričja graditi novo, kojega u narodu nema, nego da je bolje od narodnih naričja izabrati da to bude književni jezik«.²⁶ Naime, postavlja se pitanje: Što Starčević podrazumijeva pod »naričje« odnosno što njime želi izraziti? Selak navodi da je Starčević bio svjestan teškoće uvođenja jednog narječja za sve, te da bi takvo što bilo moguće samo onda kada bi se u pučka učilišta i temeljne knjige uveo isti jezik i s istim pravilima, međutim taj bi proces bio dugotrajan.²⁷

Oštro se obara na točku u kojoj se govori o prihvaćanju jekavskoga govora, predlažući da osnova književnoga jezika za sve Hrvate bude ikavski govor jer se »svi katolici s' desne strane Kupe i Save s njima isti Turci Hèrvati, ravno tako Bosanci, Hercegovci i Dalmatinci« služe upravo tim govorom. U rječitim nastojanjima da afirmira svoje jezično rješenje, odnosno da dokaže opravdanost uvođenja ikavštine, u literaturi ga se nazivalo »prgavi filolog, fanatik ikavštine«.²⁸ Uz činjenicu da velik broj Hrvata govori ikavski, Starčević ističe važnost hrvatske književne tradiciju pisane ikavskom inačicom jer je duboko svjestan važnosti dubrovačke književnosti za hrvatski jezik i kulturu. Znao je da Dubrovnik

²² Objašnjenje termina rovari i novari vidi u tekstu.

²³ Usp. *Glasnik dalmatinski*, br. 23, 1850., str. 48.

²⁴ *Isto*, br. 21, 1850., str. 46.

²⁵ Sklopljen u Beču 28. ožujka 1850. godine (potpisnici: Ivan Kukuljević, Dimitrije Demetar, Ivan Mažuranić, Vuk Stefanović Karadžić, Vinko Pacel, Franjo Miklošić, Stjepan Pejaković i Đuro Daničić), ikaviziranu verziju dopunjenu Starčevićevim komentarima *Glasnik dalmatinski* (GD) donosi u tri broja: Š. Starčević: *Književni dogovor I.*, GD, br. 44, Zadar, 31. svibnja 1850., str. 175–176; *Književni dogovor II.*, GD, br. 46, Zadar, 7. lipnja 1850., str. 184; *Odgovor na Književni dogovor II.*, GD, br. 48, Zadar, 14. lipnja 1850., str. 192; *Književni dogovor III.*, *Književni dogovor IV.*, *Književni dogovor V.*, GD, br. 51, Zadar, 25. lipnja 1850., str. 201–202.

²⁶ Usp. Ante SELAK, *Šime Starčević Ričoslovje*, Pergamena, Zagreb, 2009., str. 157.

²⁷ *Isto*.

²⁸ Usp. Dubravko JELČIĆ, *Preporod književnosti i književnost preporoda*, Matica hrvatska, Zagreb, 1993., str. 49.

ima najviše učenih knjiga u kojima pronalazimo *ije* i *je*, ali razlog takva pisanja pronalazi u činjenici kako je taj isti grad bio opkoljen susjedima koji tako pišu, stoga i nisu mogli pisati drukčije. Djelomično prihvaća treću točku *Dogovora*, koja govori da bi trebalo pisati glas *h* gdje mu je po etimologiji mjesto, ali negoduje što se prihvaća ijekavski govor kao književni, koji je po uporabi glasa *h* najsiromašniji.

Protivi se i četvrtoj točki *Dogovora*, koja ne prihvaća pisanje glasa *h* u genitivu (*vodah*, *ženah*). Drži kako bi se pisanjem toga glasa u genitivu lakše razlikovao nominativ jednine od genitiva množine u imenica sklonidbe *e*. Ne prihvaća ni petu točku, kojom se traži da se slogotvorno /r/ ne piše dvoslovima *er* ili *ar*, smatrajući kako se ti popratni glasovi »na polak« ipak čuju. Pitanja pisanja grafema *h* i slogotvornoga /r/ problemi su koji su se provlačili dugi niz godina kroz hrvatsko jezikoslovlje. Starčevićovo inzistiranje na purističkim jezičnim rješenjima vidljivo u njegovu neprihvatanju Vukove jezične koncepcije, starocrkvenoslavenizma i rusizma te njegovu oštru suprotstavljanju potiskivanju i marginaliziranju ikavštine te smjer kojim je išao razvoj hrvatskog standarda rezultiralo je određenim zanemarivanjem i zaboravom njegova jezikoslovnog rada.

Dalmatinski regionalni identitet u djelovanju Šime Starčevića

Kroz 19. stoljeće iskristaliziralo se nekoliko tipova identiteta nastalih u Trojednoj Kraljevini. Posebno u prvoj polovini 19. stoljeća u Dalmaciji je bio vrlo jako izražen regionalni dalmatinski identitet. Možemo reći da je taj osjećaj dalmatinske uzajamnosti sve do revolucionarne 1848. okrenut socijalnoj, političkoj i kulturnoj integraciji Dalmacije, o čemu svjedoči i onodobni tisak. Upravo taj dalmatinski regionalizam revolucionarne 1848. pretvara se u autonomastvo te postaje politički čimbenik otpora prema integraciji izvana.²⁹

Prema riječima Josipa Vrandečića, standardizacija hrvatskog jezika u Zagrebu potvrdila je umanjeno značenje Dalmacije u slavenskom svijetu. Urbana Dalmacija opirala se Gajevim jezičnim rješenjima, ali taj je otpor imao i još važniji politički kontekst »jer se opire promjeni zemljoposjedničkih odnosa i ukorijenjene tradicije«. ³⁰ U svakom slučaju, rješenja koja su dolazila iz sjeverne Hrvatske pripadnici zadarskog kruga nisu prihvaćali s oduševljenjem.

Autor ističe i sasvim drukčije poimanje nacionalizma u tim dvjema pokrajinama. »Dok je u banskoj Hrvatskoj nacionalizam poprimio isključiv, srednjoeuropski disimilacijski prizvuk, kako bi se istaknulo hrvatske nacionalne posebnosti spram njemačkih i ugarskih presezanja, dalmatinski regionalizam nastoji istaknuti teritorijalna, asimilacijska obilježja.«³¹ Dalmatinski regionalizam temeljio se na pripadnosti kulturi i teritoriju koja je bila zajednička svim stanovnicima Dalmacije. U tom kontekstu vrlo je bitno spomenuti Starčevićeva razmišljanja o Dalmatincima i Ilirima. U 25. broju *Glasnika dalmatinskog* iz 1850. godine, objavljuje članak »Dobra Vam srića stara Bratjo Dalmatinci na sveršetku prve polovice devetnaestog' vika!«. Poziva se na knjigu doktora Kohena *Dell'Origine di Trieste*

²⁹ Usp. Josip VRANDEČIĆ, *Dalmatinski autonomistički pokret u XIX. stoljeću*, Dom i svijet, Zagreb, 2002.

³⁰ *Isto*, str. 69.

³¹ *Isto*.

Saggio, gdje autor ističe da Dalmatinci nisu Iliri. Kohen zaključuje da su Iliri i Dalmatinci bili dva različita naroda; Dalmatinci su stajali iza planina, a Iliri uz more. Ističe kako je slab razlog dokazivati razliku među narodima različitim vladarima, jer napominje da je u Njemačkoj i Italiji bio uvijek jedan narod koji je imao više vlastitih vladara i kraljeva.

Dalje navodi da su, po Kohenovoj knjizi, Dalmatince zajedno s Ilirima Rimljani počeli pridobivati te su preko 200 godina »suprot Rimljanima živjeli (...). Ali sve i ako bi ondašnja narodnost Dalmatinska u dvojnosti stala, ona barem od sedmog vika posli Porodjenja Gospodinova nestoji ni u najmanjoj dvojnosti.«³²

Poziva se na Konstantina Porfirogenita, koji u svojem *Dogodilu* piše da su u stoljeću 7. »Krobati, to jest, Hervati u Dalmaciji« istjerali Avare te da su Hrvati tada posjedovali svu Slavoniju, Hrvatsku, Bosnu, Albaniju i Dalmaciju. Po njegovim knjigama Starčević zaključuje »da kako Serboi nisu drugo nego jedna grana od velikog stabla Hrvatskoga iliti Ilirskoga naroda, koji kao krajični perćiaši vazda niku posebnost u svemu, a navlastito u viri, i u vladarstvu traže, i imati zahtivaju, tako i Dalmatinci od onoga vrimenta po Albanii, Hercegovini, Bosni, Slavonii, i Hrvatskoj, sve do Kupe, i Save, su pravi Hervati, i najjača grana starog naroda Ilirskoga.«³³

Starčević zaključuje da su u svim tim povijesnim promjenama ipak Dalmatinci imali najviše sreće. Dok su Hrvati bili pod Mađarima, poslije Rimljanima, Dalmatinci su bili pod Mlečanima, a na kraju su se zajedno »kući Austrijskoj podložili«. Prednost Dalmatinaca očituje se u činjenici da nisu osjetili sva zbivanja 1848. i 1849., koja su zahvatila sve europske države: » (...) nijednoga Dalmatinca u tolikoj cile Europe nezgodi nije ni glava zabolila. Komu imate na tolikom dobru zahvaliti? (...) Bog privišnji, i otčinstvo Vladarstvo Austrijsko jesu oni, koji su vas u takoh udomu, i pogibilnom vrimenu ciću vaše čverste zaufanosti, pokornosti, i posluha prama Božjem, i čovičanskom zakonu od svake nezgode sahranili.«³⁴

Jaz između »iliraca« na sjeveru i zadarskoga jezikoslovnog kruga

Jezična neslaganja između »iliraca« sa sjevera i zadarskih filologa javlja se već u prvom godištu izlaženja *Glasnika dalmatinskog*. Na stranicama *Glasnika* vodile su se ozbiljne jezične rasprave sa zagrebačkim *Narodnim novinama*. Već se u 17. broju 1849. godine polemički napada objavljeni članak u *Narodnim novinama* koji se obrušava na jezik *Glasnika dalmatinskog*:³⁵ »...da naš Glasnik Dalmatinski izopačenjem jezika i izgovora smira na rastrojenje i nazadak. Kroz to hoće da kaže, da naš jezik hrvatski kojim većina stanovnikah u Dalmaciji govori, jest sasvim pokvaren iliti nikakav jezik, i da je pravi jezik oni hrisćanski kojim se sad piše (a ne govori, jer prosti hrisćani onako negovore).«³⁶

³² Usp. *Glasnik dalmatinski*, br. 25, 1850., str. 52.

³³ *Isto*.

³⁴ *Isto*.

³⁵ Članak izlazi u *Narodnim novinama* 1849. godine u broju 96, potpisan je inicijalima S.P., a po tumačenju Zlatka Vinca to je Spiro Popović.

³⁶ Usp. *Glasnik dalmatinski*, br. 17, 1849., str. 34.

Autor navodi u nekoliko točaka svoja načelna jezična gledišta.³⁷ Zbog istog razloga javlja se i Šime Starčević, koji, kao i Ante Kuzmanić, nikako nije bio zadovoljan jezikom *Narodnih novina*.

Godine 1849. u broju 44. Starčević objavljuje znakovit članak »Dalmatinci na oprezu!! Rovar i Novar«. U svom zanimljivome ironičnom stilu Starčević objašnjava pojmove rovar i novar te na početku navodi: » ... Rovati spada na kerticu, i na svinju s tom razlikom, da se pri rovanju svinja vidi, a kertica nevidi. Ljudi, koji polak svojih vlastitih začelah, temeljah, osnovah, razlogah, i težnjah u čovičanskom društvu kao kertice, ili kao svinje postupaju, zovu se Rovari, koji kada plod svoga smotrihla, i kovanja prid svitom pokažu, dobivaju ime Novarah.«³⁸

Rovari njegova vremena pod imenom »Bratstva, slobode i jednakosti« žele ukinuti svaku vjeru, iskorijeniti svećenstvo, zakon te ukinuti bilo kakve razlike među staležima. Upravo takve parole, prema Starčeviću, rovari na sve strane Europe šire, a kod nas po velikim gradovima »bisne« kao što su »prid 300 godinah u Nimačkoj bisnili Luterani, i Kalvini«.³⁹ Starčević, aludirajući na ilirce, ističe: »Što su Rovari na njivi Bogoštovja, Dilorednosti, i Vladarstva, to su Novari na polju nauka, i prosvitljivanja. (...) Novari hoće da puku daju novi nauk, da mu se govori u novom jeziku, i da se piše na nov način. Za ovo imamo očito svidočanstvo u postupanju Zagrebačkih Novinah, i Štoosovih privrženikah.«⁴⁰

Prema Starčeviću, ilirski novari hoće prosvjetljivati puk novim svećenstvom, novim znanjem, novim jezikom, kao da dosad nije bilo ni pravog svećenstva ni znanja koje su »naši stari od svojih otacah primili«. Na kraju zaključuje: »... tako po mnenju naših Novarah ima se učiniti, i novi jezik u kojem ne triba gledati na vlastitost ričih, ni na vlastitost dosadanjega narodnoga čistoga jezika Hervatskoga, i dosta je da svaki književnih i pisac sam sebe razumi«.⁴¹

Za njega novari nisu samo Zagrepčani. Oni svoje pristalice imaju i u Dalmaciji: »Pod Zagrebačkih Novarah ne razume se samo oni, koji u Zagrebu stanuju nego i ostali bili u Zagrebu ili oko Zagreba po ciloj Biskupii Zagrebačkoj, Modruškoj, Senjskoj, i Djakovarskoj, koji s takovim Zagrebčanim u jedan rog pušu. I Dalmacia nije brez njih.«⁴²

Jaz između istoka i zapada (pravoslavaca i katolika)

Osim netolerancije između sjevera i juga, *Glasniku* se predbacuje i nesnošljivost između »Iliraca Nekatolika« i »Hervata Katolika«, što možemo označiti kao relaciju istok – zapad. U svome opsežnom članku »Novice iz Bukovice«, koji se sastoji od »8 članah«, u petom dijelu članka, u broju 22 pod nazivom »Kako stoje novice iz Bukovice?«, u godini 1850., Starčević navodi da nisu točne informacije koje se iz Bukovice u Zagreb pišu, a u kojima se navodi kako izdavač *Glasnika dalmatinskog* raspiruje mržnju između »Herva-

³⁷ Usp. Zlatko VINCE, *Putovima hrvatskoga književnog jezika*, Matica hrvatska, Zagreb, 2002.

³⁸ Usp. *Glasnik dalmatinski*, br. 44, 1849., str. 88.

³⁹ *Isto*.

⁴⁰ *Isto*.

⁴¹ *Isto*.

⁴² *Isto*.

tim Katolicim« i »Ilircim Nekatolicim« te navodi: »Kod sliditeljah odcipljene ruke istočne ništa nije novoga uzeti jedno za drugo, Patriarku za Papu, Papu za prostoga Biskupa; i ova ciel, za ovi cilj.⁴³ Ali pravi Hervati Katolici tako nečine: oni vele bobu bob, a popu pop. To ti je ono što Bukovački otačbenik religioznim meržnjom nazivlje.«⁴⁴

Starčević ističe kako zakon katoličanski im »sverhu svega priporučuje, uči, i zapovida imati ljubav, koja nezna, što je meržnja«, što potkrepljuje i citatom iz Biblije »Ljubav je usterpljiva, i dobrostiva« (1Kor13, 4). Starčević drži da na tim prostorima nema mjesta »religioznoj meržnji«, o kojoj govori već spomenuti Gospodin -a-, jer pravi kršćanin vjeruje u zakone koje Bog postavlja. Svi oni koji su vođeni njegovim zakonima »iz njega meržnja nemože izlaziti, to jest, s drugim ričim rečeno, meržnja pravoga kerstjanina nemože biti Religiozna.«⁴⁵

Tvrđi da se Bukovčani ne trebaju ljutiti kad se kritizira njihovo nagnuće Rusima, jer to je istina »da ova bratja više natežu k' Rusima, nego k' Nimcima, ili k' svojim jednovircim Gercim, nije izmišljotina, laž, ali klevetanje, nego u činu, koi se nemože zanikati, očita istina.«⁴⁶

Tu tvrdnju Starčević potkrepljuje činjenicom da oni više čitaju ruske knjige nego jednog Kanižlića, Antuna Kačića, Biskupa Galzignu i dr. Starčević se opet spominje Dogodila svita tvrdeći: »... da odbace sve Ruske, i staroslavjanske riči, koje iz Liturgie u staroslavjanskom jeziku imaju, i da ostave istu Liturgiu Gerčku, što bi se onda kod njih našlo što ne bi zazbilja od starine Hervatsko bilo? Zato i Turci Hervati, Hercegovci i Bošnjaci neka odaleče od sebe sve što je Tursko, oni će ostati onda kao i naši Serblji i Serbci goli Hervati. Napokon, ako puk Serbski ni je prava grana stalnoga stabla Hervatskoga zašto se nazivlju jednokervna bratja Dalmatinska? jeda li Dalmatinci nisu pravi Hervati?«⁴⁷

Bipolarnost Starčevićeva poimanja svijeta na relaciji istok – zapad (između pravoslavlja i katoličanstva) uočljiva je i u njegovim predodžbama o drugim nacijama i narodima. Tako Starčević u člancima vrlo izričito iskazuje svoj pozitivan stav prema Francuzima.⁴⁸ Zahvaljujući afirmativnoj prosvjetnoj politici francuskih vlasti, ali i svom odličnom poznavanju francuskog jezika, Starčević je i objavio 1812. svoje dvije gramatike u Trstu: *Nova ricsoslovica iliricska vojnicsoj mladosti krajicsnoj poklonjena* i *Nova ricsoslovica iliricsko-francezka*. Kad govori o grafemskim rješenjima u već spomenutom članku »Pet slova rogatih é, č, ě, š, ž«, kao primjer uzima Francuze i francuski jezik. Ističe »mudre i pametne Francuze«, koji su, kad su shvatili da njihov narod u svakoj državi različito go-

⁴³ Starčević objašnjava: »Mi govorimo polak Nimačkoga *zielen*, das *ziel*, ciljati, *ovi cilj*, a ne ova *ciel*, to jest, ova zamirka, ova sverha. *Cil, cila, cilo* ili po govoru naše odcipljene bratje, *ciel, ciela, cielo*, jest prilagateljno, a ne samostojno ime.« Usp. *Glasnik dalmatinski*, br. 22, 1850., str. 46.

⁴⁴ Usp. *Glasnik dalmatinski*, br. 22, 1850., str. 46.

⁴⁵ *Isto*, str. 47.

⁴⁶ *Isto*.

⁴⁷ *Isto*.

⁴⁸ Starčević je za svoj rad dobio poticaj od francuske vlasti za vrijeme Napoleonove vladavine. »Naime, maršal Marmont, generalni guverner Ilirskih provincija, izdao je 1810. godine naredbu da se u osnovnim školama i nižoj gimnaziji nastava odvija na materinskom jeziku, a u srednjim školama na francuskom odnosno talijanskom. Zahvaljujući takvoj prosvjetnoj politici nastale su i Starčevićeve gramatike.« Usp. Branka TAFRA, »Jezikoslovac Šime Starčević«, u knj. Šime STARČEVIĆ, *Nova ricsoslovica iliricska* (pretisak), Zagreb, 2002., str. 129.

vori i piše, aktivirali ljude sa Sveučilišta da im usklade pravopis. Godinama su skupljali sve pravopisne varijante i tada je Sorbonsko sveučilište uskladilo pravopis, a kralj ga je svojom odlukom po svim državama Kraljevstva uveo. »Što nismo i mi dužni naš čisti, sladak jezik Hrvatski deržati u onoj istoj cini, u kojoj Francezi derže svoj jezik?«⁴⁹

Osim francuskog jezika, kao primjer dobrog pravopisa uzima i talijanski jezik. Drži da zagrebački šiljci ne spadaju u našu »verstu slovah« jer bi nama Dalmatincima trebala biti uzor latinska slova s obzirom na to da nam je blizak i talijanski jezik. Starčević, raspravljajući o grafijskim rješenjima, argumentira da je glas g npr. u talijanskom jeziku »prid a, o, u, i prid svim soglasnicim osim slova n, i slovka li daje potpuno onaj isti glas, koga ima kod Latinah n.p gallina, gloria, grazia«. To isto »slovo« kad se nalazi ispred njega slijedi neki drugi glas. Ne slaže se s rješenjem da »slovo« c ispred svakog slova ima isti glas, osim kada za njim »slidi h«. Ne prihvaća te »čerkčke, niti Vukova priobrazbu« »slovo« jer misli da su bolja rješenja s latinskim »slovima« kojima se sva Europa služi. Svojim stavom jasno iskazuje svoju orijentaciju prema Europi i europskim strujanjima, u svakom pa i jezičnom pogledu.

Nasuprot navedenoj pozitivnoj predodžbi, ironično odgovara na pitanje kako je tih pet rogatih slova došlo u Zagreb. Objasnjava »(...) mi ćemo berzo spaziti da su na prošnji po Pemskoj, i Poljskoj istom onda u torbicu došla ...«.

Starčević je svjestan činjenice kako jezici ruski, pemski i poljski imaju mnoštvo sličnosti s hrvatskim, ali značenja pojedinih riječi nisu usklađena s hrvatskim jezikom jer znače nešto sasvim drukčije u odnosu na naš jezik.

Nekoliko puta zagrebačkim književnicima izričito prigovara zbog prevladavanja »rusinstva«, tvrdeći kako su Hrvati oduvijek pisali pravilno, bez upotrebe crkvenih i ruskih riječi.

Religiozni članci

U drugoj fazi svoga stvaralaštva Starčević, osim jezikoslovnih, objavljuje i nabožne tekstove, od kojih su najpoznatije *Homilije ili tumačenja Sv. Evangjelja* (1850.). Osim *Homilija* objavljuje i još nekoliko djela religiozne tematike kao *Put križa Isukàrstova* (1813.), *Katolicsansko pitalo* (1849.), *Svagdanja pobožnost i prava izpovid kèrstjanska* (1854.) i *Razmishljanje sedam xalostih Blaxene Dìvice Marie koje se csini na gori Kalvarii u Karlobagu* (1855.). Osim objavljenih gramatika, Starčević nikad ne zaboravlja kako je prije svega svećenik koji i većinu objavljenih djela vezuje uz religioznu tematiku.

U nekim člancima prepričava priče iz Biblije, kao npr. u članku »Jedno poučenje za dicu«⁵⁰, u kojem kroz priču o maloj »diklici Terezi«, petogodišnjoj djevojčici koja od svog »ćaće« traži da joj pokaže postoji li Bog, provlači pouke namijenjene djeci, od kojih se traži da slijede Božje zakone. Citira pojedine važne misli iz Biblije, kao npr. »Činite ljudima sve, što bi vi hotili, da oni vama učine« (*Glasnik dalmatinski*, 1850 /25/, str. 68), čija značenja pojašnjava djeci. Na kraju i sam priznaje kako je on »višekrat jurve kušao i spoznao kako je dobro po ovim naukam živiti« (*Glasnik dalmatinski*, 1850 /25/, str. 69).

⁴⁹ Usp. *Glasnik dalmatinski*, br. 22, 1850., str. 47.

⁵⁰ Usp. *Glasnik dalmatinski*, br. 84, 1850., str. 170.

Poučnog je karaktera i članak »Čudorednost«, koji ima podnaslov »Što ima čovik činiti, kad je u muki, i u nevolji«, a objavljen je u 37. broju 1850. godine. Starčević kroz zanimljivu biblijsku priču o Jakovu i Ivanu i njihovoj vjernosti Isusu daje savjete i podršku vjernicima, te članak završava: »Isus, za iskušati ljubav svojih dvaju učenikah postavi njima ovo pitanje: Možete li vi piti čašu, koju ja pijem? I nama se ovo pitanje postavlja, i naša ljubav kao zlato u ognju mora biti iskušena, kako je bila iskušena ljubav onizuih dvaju učenikah. Koi nemože s'Isukerstom oliti gorkost, nemože ni u njegovom kraljevstvu dila od slave imati (...).«⁵¹

I u ostalim religioznim člancima kao »Bogoslovje (Gdi je Bog 1)« na poučan i prosvjetiteljski način želi pokazati da Bog postoji. Članak je »prinešen iz Talianskoga«, a objavljen u broju 48. i 49. 1849. godine. Na sličan način autor prenosi religiozne misli i istine o Bogu, o odnosu ljudi prema Bogu, o grijehu: »Nas je stid prid drugima grišiti, i mi se toliko više strašimo, koliko je svetii, razumnii, ali starii od nas onaj, koi bi nas mogao viditi (...) ali se ti bojiš više nego groma, da te nevidi oko tvoga gospodara, tvoga redovnika, tvoga oca, tvoje matere, tvoga muža, tvoje žene; evo ti se bojiš oka čovičanskoga, koje se može i privariti, a nebojiš se Boga.«⁵²

Osim religiozno-prosvjetiteljskih članaka, u broju 54. i 56. u formi pitanja i odgovora Starčević objavljuje zanimljiv članak »Razgovor čudoredni«. Poslovično intonirani članak daje vrlo zanimljiva pitanja i odgovore iz različitih životnih područja i različite tematike, od religiozne, svjetovne, npr:

»Pitanje: Od koga slavodobitje nikad neodstupa?

Odg. Od onoga, koi joj krila odsica, da nemože drugom odletiti.«⁵³

Starčević ne samo da je slijedio Božje zakone, promicao ih i širio već se zalagao i za slobodu Crkve.⁵⁴ Te i slične ideje iznosi u članku »Sloboda cerkve«, objavljenom u 43. broju (1850.). Nadovezuje se na uredbu od 4. ožujka 1849., koja je objavljena u jednim austrijskim novinama, a koja govori da Crkva u Austriji treba biti slobodna.

1. »Jurve po slobodi Cerkvje mi nerazumimo Slobodu suprot Cerkvji.« Dalje tumači kako se ta sloboda ne bi očitovala činjenicom da svatko može raditi i govoriti što god hoće, pogotovo ako je to u suprotnosti s naukom Crkve.

2. »Nadalje po slobodi Cerkvje mi nerazumimo Slobodu izvan Cerkvje.« To tumači kako ljudi žele biti vjerni i odani »Cesaru« u svemu i u onom što nije »stvar od vire i nauka«. Također ne zahtijeva da Crkva bude pošteđena plaćanja poreza i danka. On ističe kako katolici žele samo slobodu unutar Crkve koja je neograničena. Napokon, Starčević zahtijeva »gradjansku slobodu Crkvje«, »... da ona kao i svaka druga tilesnost sama sebe ispuniti, nadoknaditi, i škodljiva svoja uda razlučiti, i pod

⁵¹ Isto, br. 37, 1850., str. 76.

⁵² Isto, br. 49, 1849., str. 98.

⁵³ Isto, br. 54, 1849., str. 108.

⁵⁴ Objavljujući djela religiozne tematike, molitve i slično, trudio se ostaviti ih u duhu katoličke vjere pa u pismu koje upućuje zagrebačkom župniku ističe: *Ova je knjiga molitvena ona se sa svim naslanja samo na objavljenu rics Boxiu, i na Odluke i Naredbe svete Stolice; zato se s njom ne moxe postupati kao s jednim Romanom.* Usp. Mile STARČEVIĆ, »Tragom popa Šime«, str. 22.

potribitom zakona pridvidnostju svoja dobra slobodno nastojati može brez deržavnoga Upraviteljstva, i njegovih knjigah«.⁵⁵

Potom raspravlja o Placetu,⁵⁶ koji je, po pisanju nekih listova u Austriji, ukinut. Naime, oduvijek su biskupi imali pravo izdavanjem listova, pisanih priopćenja, pismenih odluka opomenuti, poučiti pripadnike svoje Crkve. Zabrana takva obraćanja vjernicima uslijedila je kroz 18. stoljeće u Njemačkoj i Austriji, kada se nisu mogle pisati poslanice, odredbe itd., a upravo Uredba od 4. ožujka 1849. ponovno Crkvi vraća tu mogućnost. Protivnici Crkve govore kako »...se uznešenja Svojtva prama Cerkvi jedna stvar koja na Deržavni sabor spada, i tako da se ova stvar ima kroz Sabor raspraviti, i odlučiti«.⁵⁷

Starčević ističe da »svako derte može slobodno svoje bezstidno, i otrovno pismo brez 'Placet' u puk baciti, samo biskup neima imati prava, njemu neima biti slobodno prosto i pismeno govoriti svojem puku, kako bi ga mogao pokripiti, opomenuti od pogibeli, podučiti i putem istine voditi«.⁵⁸ Poziva i opominje sve »katolike Austrijanske« na opasnost nemogućnosti širenja vjere ako se Placet ne ukine.

Zaključak

Upoznavajući Starčevićev rad u *Glasniku dalmatinskom*, može se konstatirati da je Starčević vješt analitičar i kritičar važnih jezikoslovnih, političkih, kulturnih i religijskih pitanja koja se postavljaju u ono doba. U tim svojim nastojanjima kroz tri tematska aspekta njegovih priloga osjeća se jasan stav o jezičnim pitanjima. U *Glasniku* izlaze njegove najvažnije rasprave o jeziku, koje su odraz njegove jezikoslovne zrelosti. Njegova britka oštrica katkad se okreće i prema samom listu i uređivačkoj politici Ante Kuzmanića te mu otvoreno zamjera što se previše piše o religijskoj mržnji, a premalo o narodnim školama i prosvjeti. Starčevićeva je jezična koncepcija imala uporište u hrvatskoj književnoj ikavskoj tradiciji. Da su se prihvatila njegova stajališta, standardizacija hrvatskog jezika odvijala bi se u drugom smjeru. Starčević se oštro borio za svoju vjeru, svoj narod, svoj kraj, ali i za svoj jezik, štokavsku ikavicu. Doživio je niz razočaranja nakon što su mu djela, koja je kanio tiskati, izdana suprotno njegovim grafijskim rješenjima. Razočaranje je doživio nakon što mu je »deset molitvenih knjigah« tiskano drukčije. Slično mu je napravila i Matica ilirska 1851., kada mu je vratila rukopis njegova životnog djela »O desno-dunavskih Slavjanah« govoru i pravom pisanju jer je tražio da mu se i to djelo tiska u »osobitom nekom verstopisu«.⁵⁹

Zbog svojega čvrstog stava da afirmira svoja jezična rješenja, gotovo stoljeće i pol bio je zanemaren i zaboravljen jezikoslovac hrvatske jezične tradicije. Osim toga, pokatkad su ocjene njegova jezikoslovna rada išle prema zamjerkama na »konzervativnosti« jer

⁵⁵ Usp. *Glasnik dalmatinski*, br. 43, 1850., str. 86.

⁵⁶ Placet (lat.: dopušta se). U državno-crkvenom pravu, nekoć pravo zemaljskih vladara da odobre ili zabrane izvršenje odluke ili naredbe crkvenih poglavara (osobito pape) na svom području. Usp. *Opći religijski leksikon*, Leksikografski zavod Miroslava Krležje, Zagreb, 2002., str. 718.

⁵⁷ *Isto*.

⁵⁸ *Isto*.

⁵⁹ Usp. Mile STARČEVIĆ, »Tragom popa Šime«, str. 23.

nije išao u korak sa svojim vremenom: »Kada je trebalo jezik modificirati, učiniti ga elastičnijim, bogatijim i raznolikijim, Starčević nije u pravoj mjeri osjetio takvih potreba.«⁶⁰ Konačno, Starčevićovo djelovanje u *Glasniku* svjedoči o vrlo dinamičnom razdoblju u hrvatskoj periodici, koja je aktivno sudjelovala u rješavanju hrvatskoga jezičnog pitanja. Upravo analiza priloga koje je Starčević objavio u *Glasniku* daje novo svjetlo s obzirom na mogući smjer razvoja hrvatskog standarda i značaj uloge Šime Starčevića u povijesti hrvatskoga standardnog jezika, dakako uz zanimljive i vrijedne priloge kulturološke i vjerske naravi.

Izvori

Glasnik dalmatinski, godište 1849. i 1850.

Literatura

1. BINIČKI, Fran, »Autobiografija popa Šime Starčevića«, *Hrvatska prosvjeta* 5, Zagreb, 1918., str. 95–97.
2. DEROSI, Julije, »Hrvatski jezikoslovac pop Šime Starčević«, *Senjski zbornik* 24, Senj, 1997., str. 141–150.
3. GANZA ARAS, Tereza, »Zašto Matica dalmatinska a ne Matica hrvatska u Dalmaciji«, *Zadarska smotra*, god. XLIII, br. 5–6, Zadar, 1994., str. 13–23.
4. JELČIĆ, Dubravko, *Preporod književnosti i književnost preporoda*, Matica hrvatska, Zagreb, 1993., 153 str.
5. KISIĆ, Vinko, *Osvit u Dalmaciji*, Brzotisak »Narodnog lista«, Zadar, 1909., 22 str.
6. MAŠTROVIĆ, Tihomil, *Nad jabukama vile hrvatice. Kroatističke studije*, Hrvatski studiji, Zagreb, 2001., 371 str.
7. MAŠTROVIĆ, Vjekoslav, *Jadertina Croatica. II dio. Časopisi i novine*, Zagreb, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1954., 450 str.
8. MIMICA, Bože, *Dalmacija u moru svjetlosti. Povijest Dalmacije od antike do kraja XX. stoljeća*, 2. dio, Dušević&Kršovnik, Rijeka, 2004., 363 str.
9. SELAK, Ante, *Šime Starčević Ričoslovje*, Pergamena, Zagreb, 2009., 179 str.
10. STARČEVIĆ, Mile, »Tragom popa Šime. Pop Šime Starčević i zagrebački knjižar Župan«, *Hrvatska revija*, god. 15, Zagreb, 1942., str. 20–26.
11. TAFRA, Branka, »Jezikoslovac Šime Starčević«, u knj. Šime STARČEVIĆ, *Nova ričoslovica iliriska* (pretisak), Zagreb, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2002., str. 127–177.

⁶⁰ Usp. Zlatko VINCE, »Zasluge Šime Starčević za hrvatski književni jezik«, *Filologija*, br. 7, str. 199.

12. TAFRA, Branka, »Starčevićeva ričoslovica – 150 godina poslije«, *Jezik*, sv. 5, Zagreb, 2002., str. 165–175.
13. VINCE, Zlatko, »Zadar kao sjedište raspravljanja o književnom jeziku u prvoj polovini XIX. stoljeća u Dalmaciji«, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, sv. 11–12, Zadar, 1965., str. 405–460.
14. VINCE, Zlatko, »Zasluge Šime Starčević za hrvatski književni jezik«, *Filologija*, sv. 7, Zagreb, 1973., str. 157–201.
15. VINCE, Zlatko, *Putovima hrvatskoga književnog jezika*, Matica hrvatska, Zagreb, 2002., 781 str.
16. VRANDEČIĆ, Josip, *Dalmatinski autonomistički pokret u XIX. stoljeću*, Dom i svijet, Zagreb, 2002., 331 str.

Summary

SIMON STARČEVIĆ AND MAGAZINE GLASNIK DALMATINSKI (DALMATIAN GAZETTE)

This article is about Simon (Šime) Starčević's articles published in Glasnik dalmatinski, a periodical from Zadar that was published in the mid nineteenth century. His articles are divided into three thematic units: linguistic, socio-political and religious-enlightenment studies. Author of this article delivers an overview of the socio-political situation in Dalmatia of that time and evaluates the role of Glasnik, as well as the role of Šime Starčević during this period. Furthermore, author analyzes Starčević's spelling solutions and language advices, as well as his stubborn insistence on the Dalmatian dialect. In the analyzed articles Starčević strongly discusses spelling solutions from the northern Croatia, insisting on the dialect, even when the editorial board was ready compromise. Given the fact that Starčević was primarily a priest, a large number of his articles published in Glasnik were religiously didactic, in which he wanted in a subtle way to teach and morally enlighten people.

KEY WORDS: *Simon (Šime) Starčević, Glasnik dalmatinski, Dalmatian identity, religious-enlightenment articles, language advices.*